

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal

E-ISSN: 2602-3792

Haziran/June, 2020/ 4 (1): ss-pp 1/20

Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Sosyolojik Okuma Denemesi

A Sociological Reading Trial of Nasreddin Hodja's Jokes

Ejder Okumuş

Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Prof. Dr., Social Sciences University of Ankara, Faculty of Islamic Studies, Department of Philosophy and Religious Sciences
Ankara/Turkey, ejder.okumus@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1337-3255>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: Ocak/ January 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: Mayıs/ May 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran / 15 June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Yaz-Haziran / Summer-June

DOI: <https://doi.org/10.46595/jad.678663>

Cite as / Atıf: Okumuş, Ejder. "Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Sosyolojik Okuma Denemesi", *Journal of Analytic Divinity*, 4/1 (June2020): 1-20

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Copyright © Published by Özcan Güngör, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Studies, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Kendi zamanını aşan, bir bakıma zaman inşa eden ender düşünürlerden Nasreddin Hoca (1208?-1284?), şekil ve muhteva bakımından fıkraları ve onlar üzerinden verdiği mesajlarıyla, beyan ve sözleriyle, olaylar karşısındaki tutumu ve olaylara yaklaşım biçimiyle, fikrî ve felsefî bakış açısıyla yaşadığı dönemden yedi yüzyıldan fazla bir zaman geçtiği halde mesajının güçlü varlığını yalnızca Türkiye’de değil, bütün dünya çapında etkili ve canlı bir şekilde göstermektedir. Hoca Nasreddin büyük bir dünya bilgisi ve düşünürüdür. Azeriler arasında Molla Nasreddin, Türkmenistan’da Hoca Ependi, Kazaklarda Mulla Nasreddin gibi isimlerle anılan Nasreddin Hoca, günümüzün küreselleşme dünyasında İslam toplumlarında ve Türklerin yaşadıkları coğrafyalarda ve de Avrupa ve Amerika’nın da dâhil olduğu birçok ülkede halkların hafızalarında, dillerinde, esprilerinde ve şakalarında varlık gösterirken, fikrî düzlemde daha geniş, derin ve iyi bilinirlik düzeyinde canlı bir biçimde varlık sahnesindeki yerini almaktadır. Fıkraları, görünüşte güldüren, ama içerik itibariyle hikmetli olan Nasreddin Hoca, üzerinde sosyolojik planda çalışılması gereken bir insandır. Zaman içinde tarih üstü bir kişilik kazanmış efsanevi şahsiyetlerden biri olan Nasreddin Hoca, insanlarla ilişki tarzı, eşyaya ve olaylara bakış açısıyla dikkatleri çeken mütefekkir bilge bir insandır. Bu çalışmada Nasreddin Hoca’nın fıkralarının içeriğine ve toplumdaki etkilerine sosyolojik perspektifle yaklaşım denemesi yapılacaktır. Çalışmanın amacı, Nasreddin Hoca’nın fıkralarının sosyolojik boyutlarını anlamaktır.

Anahtar Sözcükler: Nasreddin Hoca, Fıkra, Toplum, Sosyolojik Okuma.

Abstract

Nasreddin Hodja, one of the rare thinkers who has exceeded his own time and built his own time in a way, shows the strong presence of his message not only in Turkey, but worldwide in an effective and lively way with his jokes and paragraphs in terms of shape and content and with the messages he has given through these jokes, with his statements, explanations and words, with his attitude towards the events and approach style to the events, with his intellectual and philosophical point of view although more time than seven centuries to today from his own era have passed. Hodja Nasreddin is a great world sage and thinker. In today's globalization world, while Nasreddin Hodja mentioned with names such as Molla Nasreddin in Azerbaijanis, Hodja Ependi in Turkmenistan, and Mulla Nasreddin in the Cossacks finds presence in, the memories, languages, minds and jokes of peoples in Islamic societies, the geographies where Turks live and in many countries including Europe and America, he lively takes his place on the stage of being in a more wider and deeper and well recognition level at intellectual plane. In many countries, Nasreddin Hodja whose jokes apparently laugh, but has contently wise is a man to be worked about it in the sociological background. Nasreddin Hodja, one of the legendary figures who have won a superhistorical personality in time is a thinker and wise man draw attention of people with his style social relationship and his point of view to things and events. This study makes attempt to approach the contents of Nasreddin Hodja’s jokes and their effects on society with a sociological perspective. The purpose of the study is to understand sociological aspects of Nasreddin Hodja’s jokes.

Keywords: Nasreddin Hodja, Joke, Society, Sociological Reading.

Giriş¹

Bu çalışmanın konusu, Nasreddin Hoca'nın (1208?-1284?) fıkralarına sosyolojik yaklaşımdır. Araştırmada Nasreddin Hoca'nın fıkralarını sosyolojik okuma yapmak suretiyle anlamak ve anlamlandırmak amaçlanmaktadır. Çalışmada konunun önemini ortaya koyan iki temel boyut vardır; biri Nasreddin Hoca'nın fıkraları, diğeri ise sosyolojik okumadır. Bir dünya bilgisi ve düşünürü olan Nasreddin Hoca, yüzyıllardır oldukça geniş coğrafi alanlarda yayılmış bulunan fıkraları ve mesajlarıyla, on üçüncü asırdan şimdiye değin dünyada gittikçe artan oranda bir üne erişmiştir. Türkmenistan'da Hoca Ependi, Azeriler arasında Molla Nasreddin, Kazaklarda Mulla Nasreddin gibi isimlerle anılan Hoca, günümüzün küreselleşen dünyasında Avrupa ve Amerika da dâhil birçok ülkede ve de özellikle Türklerin yaşadıkları yerlerde ve İslam toplumlarında halkların hafızalarında, dillerinde, zihinlerinde, şakalarında, esprilerinde varlık kazanırken, fikrî planda daha geniş, derin ve iyi bilinirlik düzeyinde varlık sahnesinde konumlanmaktadır. Nasreddin Hoca birçok ülkede çeşitli meraklara, bilimsel araştırmalara, öykü ve romanlara, resim ve karikatürlere, film ve tiyatrolara konu olmuştur. Bu durum bugün de devam etmektedir. Kuşkusuz Hoca Nasreddin, kendi zamanını aşan nadir şahsiyetlerdendir. Nasreddin Hoca bir fikir ve toplum insanıdır.

Fıkraları ve mesajlarıyla meşhur bir düşünür olan Hoca, fıkralarının açıkça gösterdiği üzere olaylara bakış açısı, düşünce tarzı ve felsefesiyle kendi asrından yaklaşık yedi yüzyıllık büyük bir zaman dilimi geçmiş olmasına karşın yalnızca Türkiye'de ve diğer İslam ülkelerinde değil dünyanın daha başka birçok coğrafyasında da tesirli bir şekilde güçlü mesajının varlığını hissettirmektedir. Güçlü düşüncesi ve gözlemleriyle dikkati çeken Nasreddin Hoca, bir yandan toplumların pek çok yeni imkanlar elde ettiği, öte yandan derin eşitsizlik, haksızlık ve ezilmişliklerle yüz yüze olduğu bugünkü dünyada mana dolu mesajlar vermektedir. Nasreddin Hoca, Yunus Emre ve çağını aşan diğer düşünürler gibi bir bunalım toplumu insanı, bir zor zamanlar düşünürü ve bir halk insanıdır. O, sıra dışı zamanlar insanı olarak düşünce derinlikli fıkralarıyla eşyaya ve olaylara yaklaşımını 13. yüzyıldan 21. yüzyıla aktarabilmiştir.²

Fıkraları, Bereketzâde İsmail Hakkı'nın ifadesiyle "zahiri hande-fezâ, bâtını hikmet-nümâ" (görünüşte güldüren, içte ise hikmetli, hikmetle dolu olan) Nasreddin Hoca,³ tarihsel bir kişilik olarak üzerinde sosyolojik planda çalışılması gereken bir insandır. Tabir caizse tarih üstü kişilik kazanmış efsanevi bir şahsiyet olan Nasreddin Hoca, fıkralarından anlaşıldığı kadarıyla kendine özgü kişiliği, insanlarla ilişki tarzı, eşyaya ve toplumsal olaylara bakış açısıyla dikkatleri çeken mütefekkir bilge bir insandır. Fıkraları üzerinden mesajları bugünlere kadar gelen Hoca, insanları etkileme ve yönlendirme, insanlara rehberlik etme, insanları güldürüp eğlendirerek düşündürme gibi özelliklere sahip toplumsal bir dehadır. Anlaşıldığı kadarıyla onda hem iyi bir gözlem yeteneği, hem toplumu anlama niteliği, hem de topluma yol gösterme, bir anlamda liderlik etme kabiliyeti mevcuttur. Fıkralarına genel bir bakış; Nasreddin Hoca'nın insanı iyi tanımaya çalıştığını,

¹ Bu makale, 30 Eylül-2 Ekim 2016 tarihinde Eskişehir'de düzenlenen Uluslararası Nasreddin Hoca Sempozyumunda yazar tarafından sunulan "Nasreddin Hoca Fıkralarını Sosyolojik Okuma" başlıklı bildiri üretilmiştir. Bildiri metni daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamıştır.

² Ejder Okumuş, "Sorumlu Bir Toplum Adamı Olarak Nasreddin Hoca". 13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Nasreddin Hoca. Ed. Ejder Okumuş (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 13-23.

³ Bereketzâde İsmail Hakkı, *Yâd-ı Mâzî* (İstanbul: Tevsi-i Tıbaat Matbaası, 1332).

içinde yaşadığı toplumu iyi tanıdığını; toplumda aile, komşuluk, dostluk, ekonomi, ahlâk, hukuk, eğitim gibi alanlarda ve toplumsal ilişkilerde gördüğü farklılıkları, değişimi ve sorunları iyi gözlemlediğini; çağını anlamak için çaba harcadığını ve toplumunda karşılaşılan problemleri, huzursuzlukları, dert, acı ve ıstırapları tespit etmek ve gidermek için fıkralarıyla mesajlar verdiğini; insanlara öğütler verdiğini gösterir.⁴

Bu çalışmanın konusunun ikinci önemli boyutu olan *sosyolojik okumaya* gelince; o öncelikle olayları, insanın tutum ve davranışlarını *insan birlikteliği gerçeğine* odaklanarak ele almayı, düşünmeyi ifade eder. Bu anlamda sosyolojik okumada insan etkileşimlerine yönelmek esastır. Diğer bir nokta odur ki, sosyolojik okumada, insan eylemlerine geniş çaplı toplumsal olayların parçaları olarak yaklaşmak, toplumsal olay ve olguların, karşılıklı bağımlılık ağıyla birbirine bağlanan toplumsal öznelerin tesadüfi olmayan birlikteliğiyle gerçekleştiğine dikkat etmek oldukça önemlidir. Sosyolojik okuma yaklaşımında, tutum, davranış ve olayı, bireysellik yaklaşımı eksenli ve birey odaklı düşünme değil, çokluluk, birden fazlalık, beraberlik, birbirine bağlılık ve bağımlılık eksenli, münasebet, etkileşim, grup ve toplum odaklı düşünme, esas ilke ve tutumdur. Zira insanlar, toplum içinde, toplum denilen bütünde birbirine bağlı ve bağımlı olup bir arada ve birbirleriyle ilişki ve etkileşim halinde hayatlarını konumlandırır ve yaşarlar. Sosyolojik bakış açısında eylem, olay ve olgular, insanların karşılıklı ve çok yönlü, çok sebepli, çok sonuçlu bağımlılığının çok katlı, çok katmanlı ağları tahlil edilerek anlaşılmaya ve anlamlandırılmaya çalışılır.⁵

Sosyolojik okumada önemli bir husus da, toplumsal tutum, davranış ve olayların iç içe ve karmaşık yapısının olduğunu ve buna dayalı olarak onlar hakkında ön yargılarla ve sağduyu bilgisiyle kesin önermeler kurmaktan uzak durmak lazım geldiğini bilmek ve ona göre okuma yapmak, değerlendirmede bulunmak ve analiz yapmaktır. Sosyolojik okuma *çok boyutlu bir bakışı* ifade eder. Mesela toplumsal kurumun farklı, ancak eş-güdümlü, bağlantılı, bağımlı, ilişkili, etkileşimli düşünce ve davranış kalıplarının kompleks bir ağı olduğunu, toplumsal sonuçlara sebebiyet verdiğini, yönetim, organizasyon ve idamesinde toplumsal değer ve normların aslı bir rol ifa ettiğini anlamadıkça, toplumsal bir olgu olarak kurumla kuruma dair konu, eylem ve olayları kavramak, anlamlandırmak, doğru tahlil etmek çok zordur. Sosyolojik okuma yaklaşımında *çoklu veya karmaşık nedensellik ilkesi* de çok önemli esaslardandır. Görünüşte sosyal olayların tek bir sebebi olduğu zannedilebilir. Oysa toplumsal fenomenler, birdenbire varlık sahnesine çıkmaz ve tek bir çizgi izlemezler. Sosyolojik okumanın ayırt edici bir özelliği de, toplumsal problemlere yönelik çözümlere *değişebilirlik* veya *değişim* ilkesiyle yaklaşmaktır. İbn Haldun'un da vurguladığı gibi değişim kaçınılmazdır ve insanın yaşadığı her yerde her zaman var olan bir sosyal fenomendir.⁶ Değişme olgusu, sosyolog için sonu olmayan bir mücadele ve araştırma alanıdır. Sosyolog, toplumun her zaman aynı kalmadığı gerçeğini hiç bir zaman göz ardı etmez. Değişim olgusu, toplumun bir yapısı ve düzeni olduğu gerçeğini yadsımayı gerektirmez, ancak sosyal problemlerin incelenmesini daha yorucu kılar.⁷

⁴ Okumuş, "Sorumlu Bir Toplum Adamı Olarak Nasreddin Hoca", 13-20.

⁵ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*. Trc. A. Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 1999); Ejder Okumuş, *Dinin Toplumsal İnşası* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015).

⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, Tah. Derviş el-Cüveydi (Beirut: el-Mektebetu'l-Asriyye).

⁷ Okumuş, *Dinin Toplumsal İnşası*; Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*.

Sosyolojik okumanın ayırt edici yönlerinden biri de, *genel bilgi ve sağduyuyla sürekli, yakın bir teması korumakla birlikte sağduyunun sınırlılığını aşmaktır*. Sosyolojik okuma, "ortak sağduyusal bilgimize meydan okuyucu bir üslupla hitap ederek bizi, deneyimlerimizi yeniden değerlendirmeye, doğru bildiğimiz birçok şeyin yanlış olduğunu düşünmeye teşvik eder; toplumsal ilişkiler hakkında bildiğimiz şeylerin sığ olabileceğini anlamaya; daha derin, sağlıklı ve doğru bilgiler elde etmemizi sağlamaya çalışır. Sosyoloji, topluma ilişkin sıradan bilgilerle yetinmez; rutini bozar ve sorgular. Sosyoloji, insanların bildikleri dünyada bir yabancı gibi davranarak herkesin aklına gelmeyen veya sormadığı şeyler sormak suretiyle adeta insanların uykusunu kaçıır, rahatlarını bozar. Bu tavrıyla sosyoloji, bildik şeyleri bilinmedik hale getirir, yani kesin olarak doğru bilinen şeylerin yanlış olabileceğini ortaya koyar ve böylece kendi farkını gösterir. Bu durumda sosyolojik bakışın en önemli getirilerinden biri, sorgulama, eleştirme, yanlış telakkileri yıkma, sırrı ifşa etme veya büyü bozmadır. Sosyolojik bakış, bu özellikleriyle, ezberleri bozan bir bakış olup P. Berger'in de işaret ettiği gibi insanları, çoğu şeyin görüldüğü gibi olmadığı gerçeğiyle yüzleştirir."⁸

Sosyolojik okumanın en önemli orijinalliklerden birinin de *insana, insan olaylarına karşı duyarlı olma, empatiyle yaklaşma ve sorumlu bakma tarzı kazandırmak* olduğu söylenebilir. Sosyolojik okuma ve düşünme, çevremizde olup bitenlere karşı daha uyanık, daha bilinçli ve daha duyarlı olmayı öğretir; bize yakın ve uzak insanları, onların hasletlerini ve düşlerini, kaygı, acı ve dertlerini, onlarla empati yaparak biraz daha iyi anlamamızı amaçlar. Sosyolojik okuma, *anlamacı* bir yaklaşımla hareket etmemizi ve dolaysız tecrübemizle vasıl olamadığımız diğer hayat tarzlarını kavramamıza yardım eder. Bu takdirde muhtemelen onları nasıl iseler öyle görürüz; dolayısıyla onların bizim yaptığımız ve yapmayı sevdiğimiz şeyleri yapma haklarına saygı duyarız; iradeleriyle benimsedikleri hayat tarzını tercih edip uygulama, kendi hayat tercihleriyle ilgili projelerini tayin etme, kendilerini tanımlama ve daha da önemlisi onurlarını koruma haklarına daha çok saygı göstermeye başlarız. Bütün bunları yaptığımızda, diğer insanların kendimizle aynı veya benzer engellerle yüz yüze geldiklerini, onların da hayal kırıklığının getirdiği burukluğu bizim kadar yaşadıklarını fark etmemiz mümkün hale gelir.

Sosyolojik okuma, duyarlı, hassas, anlamacı veya empatik bakışa binaen insana topluma karşı sorumlu olma, *sorumlu* davranma, özenli olma, özenle ve dikkatle konuşma ve toplumsal gerçekliğe ait doğruları ifade etme yaklaşımını öğretir. Sosyolojik okuma yaklaşımıyla kişi, kendi inanç, yargı, düşünce, hayat tarzı ve ideolojisine karşı dahi olsa toplumu, toplumsal olay, olgu ve gerçekliği bilimsel bir tutum ve yöntemle ele alıp okumaya, azami derecede tarafsız okuma yoluna gider.⁹

Bu çalışmada, Nasreddin Hoca'nın fıkraları sosyolojik okumayla ele alınmaktadır. Bu yapılırken izlenen yöntem şudur: Hoca'nın bazı fıkraları esas alınmakta ve o fıkralar, belirtilen yaklaşımla anlaşılmasına ve anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Bazı fıkralarına atıfta bulunularak toplumsal olay ve olgulara, eşyaya, toplumsal problemlere, düzen ve düzensizliklere, insan ilişkilerine nasıl yaklaştığı sosyolojik perspektifle ele alınmaktadır. Çalışmada Nasreddin Hoca'nın fıkralarıyla ilgili kaynaklar ile konunun ele alınıp anlaşılmasına katkı sunan diğer kaynaklara başvurulmuştur.

⁸ Peter L. Berger, *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective* (New York: Doubleday, 1963); Okumuş, *Dinin Toplumsal İnşası*.

⁹ Okumuş, *Dinin Toplumsal İnşası*.

1.Kendi Zamanından Bugüne Nasreddin Hoca

Güldürü geleneğimizin ünlü siması Nasreddin Hoca, Evliya Çelebi'nin (1999) ifadesiyle "ulemâ-i dünyâ vü dîn, sîmurg-ı kâf-ı yakîn el-Mevlâ Hazret-i eş-Şeyh Hoca Nesreddîn", anlaşılan o ki, on üçüncü asırda Sivrihisar'dan Akşehir'e uzanan bir coğrafyada yaşamış, o coğrafyanın coğrafi, toplumsal, kültürel, ekolojik, siyasal, ekonomik, ahlakî vs. şartları içinde hayatını sürdürmüştür. Bu durumda Nasreddin Hoca'nın tarihsel bir kişilik olduğu, ama daha sonraları efsaneleştirildiği, tarih üstü bir kişiliğe dönüştürüldüğü söylenebilir.

Bir bilgi, hikmet, mizah ve nükte dahisi Nasreddin Hoca'nın, yaşadığı dönemin şartları iyi düşünülürse, Yunus Emre gibi zor durum veya zamanların insanı olduğu ve bu zor veya olağanüstü zamanlarda huzursuz olan insanları eğitmeye çalıştığı, fıkralarıyla, dili ve üslubuyla güldürerek rahatlattığı, problemlerine çözümler içeren mesajlar verdiği söylenebilir. Ancak bu zor zamanlar, onun kendi şartları içine sıkışıp kalmasına yol açmamıştır. Hoca, fikrî, ilmî ve entelektüel birikimiyle kendi toplumunun şartlarını aşan mesajlar ortaya koymuştur. Gerçekten de mesajlarının içeriğinden fıkralarının, genellemeye müsait olduğu, dar kalıplar içinde ve belli bir lokalite veya yerellekle sınırlanarak söylenmediği, tersine birçok toplumda, birçok insanda, birçok zaman ve mekanda karşılık bulacak nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı o günümüz insanına dahi hitap edebilen bir çağ aşan düşünür, halk filozofu veya bilge insandır.

Zamanını aşan bir insan olduğunu söylerken Hoca'nın sosyoloji üstü olduğu söylenmek istenmemektedir. Hoca sonuçta bir tarihin, toplumun, kültürün, sosyolojik bağlamın insanıdır. O da her insan gibi bir toplumsal aktördür. Sosyolojik okuma yaklaşımıyla o bir toplumsal ve kültürel atmosferde yaşamış tarihsel bir kişiliktir. Bu yönüyle bakılırsa, hayatı ve fıkraları kendi döneminin toplumsal şartlarının etkisi altında teşekkül etmiştir. O halde onun fıkralarında ortaya koyduğu hususları, her halükarda söz konusu sosyoloji kapsamında anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmak gerekmektedir. Tabii ki Hocanın fıkraları, çoğu boyutuyla bugüne kadar gelmeyi ve mesaj vermeyi de başarmıştır. Bu bağlamda denilebilir ki, adeta günümüzün modern ve postmodern dünyasındaki tekbiçimliliği, yıkıcılığı, çevre öldürücülüğü ve göreceliliğini dile getiren ve eleştirel olarak değerlendiren fıkralarıyla Hoca, zamanımıza hitap edebilmekte, mesajlar verebilmektedir. Bazı fıkralarında işlenen onun eşiğe ters binmesi durumuna toplumun yaklaşımı ve kendisinin ona cevabı, modernliğin ve modernist anlayışın dayatmacı yönüne bir işaret ve cevap olarak görülebilir. Bindiği dalı kesme fıkrası, modern insanın çevre öldürücülüğüne ince bir gönderme ve mesaj olarak algılanabilir. Aynı şekilde "sen de haklısın, sen de." türündeki fıkraları, postmodernitenin görececiliğini, her şeyden önce eşyaya ve olaylara farklı, geniş bir bakış açısıyla bakabilmeyi içine alan unsurlara sahiptir.¹⁰

Bütün bu boyutlarıyla Hocanın fıkralarında ele aldığı konulara sosyolojik okumayla bakıldığında, 13. yüzyıl İslam toplumunun mevcut durumunda eleştirilecek yönler bulunduğu, insanların birbirlerine sahip çıkmalarının, bağlanmalarının, kaynaşmalarının

¹⁰ Okumuş, "Sorumlu Bir Toplum Adamı Olarak Nasreddin Hoca", 13-21.

önemli olduğu, olaylara çok yönlü ve bütüncül bakmaları ve toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri gerektiği mesajı çıkarılabilir.

Zamanından bugüne Hoca'yı anlamaya çalışır ve fıkralarını sosyolojik okumayla ele alırken onun çok yönlü ilişkilerini görmek mümkündür. Hoca'nın fıkralarına o günden bakıldığında ve bugünden o döneme doğru bakılarak yaklaşıldığında, toplumsal hayatta birçok statüden insanla etkileşime girdiği bir dünya örgüsü tasarladığı ve kendini öyle bir dünyada yaşayan bir kişilik olarak konumlandığı anlaşılır. Bu bağlamda Hoca'nın fıkralarında yer alan farklı pozisyondan insanlar arasında annesi, babası, hanımı, çocukları, kardeşi, yardımcısı, hizmetçileri, arkadaşları, dostları, komşuları, misafirleri, bakkal, berber, pazarcı, dülger gibi esnaf, çocuklar, gençler, yaşlılar, kadınlar, erkekler, yöneticiler, sultan, kadı, sipahi, subaşı, dellal, ebe, fırıncı, hamamcı, mimar, tüccar vd. sayılabilir. Bunların dışında Timur, Baba Sultan, Saltuk, Sultan Alaaddin gibi bilinen tarihi şahsiyetler, Arap, acem, dehri, imam, keşiş, papaz, Kürt, Türkmen, Yahudi, ağa, bey, cami cemaati, molla, danışmend, köylüler, zenginler, fakirler, dilenci, eşkiya, hırsız vd. de zikredilebilir.¹¹

Nasreddin Hoca fıkralarının bugünlere kadar gelmesi ve bugünün Türkiye de dahil bazı Müslüman toplumlarında yaygın bir şekilde anlatılması, o fıkraların bu toplumlarda kolektif hafıza ve bilincin oluşmasında etkili olduklarını da göstermektedir. Örneğin bizim toplumumuzda esprilerde, şakalarda, eğitim ve öğretimde, vaazlarda, tartışmalarda, nutuklarda, sohbetlerde vs. bu fıkraların sürekli yer alması, anlatılması, gerçekten de bu durumu ifade etmektedir.¹² Bilindiği üzere kolektif veya toplumsal hafıza veya bellek, toplumun arşividir; toplum, hatırlama sürecinde kendisine lazım olan şeyleri bu arşivden alır. Toplumun zamansal birikimlerine işaret eden toplumsal bellek, kişinin ve toplumun temelidir. Belleksiz ne ben ne de kimlik var olabilir. Bellek olmadan gruplar kendilerini başkalarından ayıramazlar.¹³ Halbwachs'a (1877-1945) göre bir kişi, ancak kendisini, bir ya da birkaç grup içinde yerleştirmesiyle ve bir yahut birkaç kolektif düşünce hali içinde konumlandırmasıyla hatırlar.¹⁴ Anlaşıldığı kadarıyla Halbwachs'ın yaklaşım tarzında bütün hafızalar, kolektif bağlamda şekillenir ve organize olurlar.¹⁵ Kolektif hafıza, şimdiden ödünç alınan veri ile elde edilen geçmişin yeniden inşasıdır.¹⁶ Toplumsal hafıza, bilginin kendisi aracılığıyla fert ve gruplar arasında ve bir nesilden diğerine geçirildiği araç¹⁷ olarak da anlaşılabilir. İnsanlar, hafızalarını toplum içinde kazanır ve edinirler. Toplumda hafızalarını geri getirir, onaylar, tanır ve lokalize ederler.¹⁸ Maurice

¹¹ Bkz. Bekir Şişman, "Nasreddin Hoca Fıkralarındaki Şahısların Sosyal Statülerine Göre Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2010): 131-150.

¹² Vefa Taşdelen, "Tefekkür Geleneği Açısından Nasreddin Hoca Fıkraları", *Temrin Dergisi* (2009): 6-10.

¹³ Jacob J. Climo - Maria G. Cattell, "Introduction: Meaning in Social Memory and History: Anthropological Perspectives", *Social Memory and History: Anthropological Perspectives*, Ed. J. J. Climo- M. G. Cattell -W. Creek (CA: Altamira Press, 2002), 1.

¹⁴ Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, Çev. ve ed. Lewis A. Coser (Chicago: University of Chicago Press, 1992), 33.

¹⁵ James W. Pennebaker - Becky L. Banasick, *Collective Memory of Political Events*. Ed. James B. Pennebaker -Dario Paez - Bernard Rimé. Mahwah - New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 1997, 4.

¹⁶ Halbwachs, *On Collective Memory*, 69.

¹⁷ Carole Crumley, "Exploring Venues of Social Memory", *Social Memory and History: Anthropological Perspectives*, Ed. J. J. Climo- M. G. Cattell - W. Creek (CA: Altamira Press, 2002), 39-52.

¹⁸ Halbwachs, *On Collective Memory*, 38.

Halbwachs'ın bakışında göre bireylerin, grup bağlamları dışında uyumlu ve kalıcı bir şekilde hatırlamaları imkânsızdır.¹⁹

2.Olaylara Yaklaşım Tarzı

Nasreddin Hoca, fıkralarından anlaşılabilceği üzere olaylara bakarken onların toplumsal bağlamını, karmaşıklığını, aralarında sebep-sonuç ilişkisinin varlığını düşünür ve bu düşünceyle anlamaya, anlatmaya çalışır. Sorun çıkaran veya üreten değil, sorun çözen bir kişilik yapısıyla, fıkralarında problemleri mümkün olduğunca kolayca çözenin mümkün olabildiğini gösterir. Karşılaştığı olaylar ve kişiler karşısında kasılmaz, kibre kapılmaz, öncelikle olayı ve insanı anlamaya çalışır, tevazu içinde güldürüp eğlendirerek mesajını verir, sorun varsa onu çözmeye çalışır. Olaylara dışarıdan bakmaz, empatiyle, kendi öznesini işin içine katarak yaklaşır. Toplumsal münasebetlerde kolayca harekete geçebilen, proaktif iletişim kuran Hoca, olaylara analitik ve eleştirel bakar.

Nasreddin Hoca, bir toplum dehası olarak olay ve insanlara toplumsal temelde bakabilen bir şahsiyettir. Fıkralarında bunu açıkça görmek mümkündür. Hoca Nasreddin'in fıkralarında asıl konu, insanın düşünme biçimi, muameleleri, davranışları, sosyal ilişkileri, problemleri, dertleri ve acılarıdır.

Toplum olaylarına, insan ilişkilerine eleştirel, sorgulayıcı yaklaşım, Hoca'nın dikkat çekici bir özelliğidir. Fıkralarında eleştirel bakış, açıkça kendini belli ettirir. Ancak bunu yaparken insanları küçümseyici, küçük düşürücü bir üslup kullanmaz, kendini işin içine katarak, olumsuzlukları kendi üzerinden anlatarak mesajını vermeye çalışır. Eşeğe tersinden binmeye dair fıkralar, bindiği dalı kesme davranışını örnekleyen fıkra ve benzeri diğer fıkralar, onun yanlış anlayış, düşünme, algılama ve davranmalara karşı kendini katarak rasyonel eleştirel yaklaşımına misal olacak anlam içeriklerine sahiptirler. Bütün bunlar, Hoca'nın sorumlu bir toplum adamı olarak davrandığını göstermektedir.²⁰

Hoca'nın olay ve olgulara bakışta en dikkat çekici yön, bir tür "sosyolojik okuma" denilebilecek bir okuma türüdür. Bu okumayla Nasreddin Hoca, olaylara toplumsal boyutları içerisinde bakmakta, olayların kültürel unsurlarını ve temellerini dikkate almakta, böylece olayları toplumsal gerçekliğine yerleştirerek daha sağlıklı noktalara erişebilmektedir.

3.Anlamacı Bakış

Kimi zaman Nasreddin Hoca, bazı fıkralarına bakıldığında görülebileceği gibi insanlara, insanların davranışlarına anlamacı bir yaklaşımla, empatiyle, toplumsal,

¹⁹ Ejder Okumuş, "Mustafa Aslan'ın 'Kolektivite, Tarih ve Bellek: Sünni Halk İnançlarında Hz. Ali Tasavvuru Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi' başlıklı bildirisine Müzakere" (*Uluslararası Hz. Ali Sempozyumu*, İzmir 18-21 Aralık 2009).

²⁰ Okumuş, "Sorumlu Bir Toplum Adamı Olarak Nasreddin Hoca", 13-20.

kültürel, psikolojik ve antropolojik durumları dikkate alarak bakabilen bir toplum insanı olarak karşımıza çıkar. Şu fıkraya bakmakta fayda vardır:

Komşularından biri bir gün göle düşer. Arkadaşları ona yardım etmek amacıyla "Elini ver de seni çıkaralım." derler. Fakat cimrilik o kadar ruhuna işlemiş ki adam boğulup ölme tehlikesine rağmen elini arkadaşlarına vermez. Onun cimrilik özelliğini bilen Hoca, onun durumuna uygun bir yaklaşımla adama "Al elimi, seni çıkarayım." der; adam hemen Hoca'nın elini tutar ve boğulmaktan kurtulur.

Bu fıkrada Hoca, muhatabına onun durumunu dikkate alarak, onunla empati kurarak, onun anlayacağı dille konuşarak yaklaşmakta ve onun hayatını kurtarmaktadır. Demek ki anlamacı yaklaşım hayat kurtaran bir yaklaşımdır.

Hoca, benzer bir yaklaşımı eşekten düşme fıkrasında kendisi için sergilemektedir. Eşekten düştüğünde, yardım için yanına gelenlere "Bana eşekten düşen birini getirin." demesi oldukça manidardır. Burada da anlamacı yaklaşımın bir başka ifadesini görmek mümkündür.

Nasreddin Hoca burada, Mevlânâ'nın yaklaşımını hatıra getirmektedir. Mevlânâ *Fîhi Mâfih'* te Fasil 8' de şunu söylemektedir:

(...) söylenen söz, ancak dinleyenin bundan çıkaracağı manayı talep etmesi nispetinde zahir olur. Dinleyen, hamur yoğuranın önündeki un gibidir. Söz de suya benzer. Una, kendisine elverişli olacak ölçüde su katarlar.

Mevlânâ'nın bu yaklaşımında anlamacı metodolojinin öne çıkarıldığı söylenebilir.²¹ Nasreddin Hoca'nın birbirine zıt iki veya üç şeyi söyleyen kişilerin her birine "sen de haklısın." dediği fıkra veya fıkralarda da bir empatik veya anlamacı yaklaşımı görmek mümkündür. Bu noktada da Mevlânâ'nın yaklaşımını zikretmek faydalı olabilir. Mevlânâ bu yaklaşımını, Hz. Peygamber'in, birbirine zıt iki söz, gözlem veya iki bakışın kendisine doğru geldiğinden hareketle uygulamalı olarak göstermektedir:

Ebu-Cehil, Ahmed'i gördü de, Hâşimoğullarından bir çirkin belirdi dedi.

Ahmed, doğru söyledin dedi; sınırı aştın ama doğru söyledin.

Derken Sıddık de Ahmed'i gördü; a güneş dedi; ne doğudansın sen, ne batıdan; bir hoşça parla; dünyayı ışıttı.

Ahmed, doğru söyledin a yüce er, a hiç bir şey olmayan dünyadan kurtulmuş er dedi.

Orada bulunanlar, ey halkın en ulusu dediler; aykırı söz söyleyen iki kişiye de doğru söyledin dedin; neden? Ahmed, ben dedi, Tanrı'nın (kudret) eliyle cilâlanmış bir aynayım; Türk olsun, Hindli olsun, kendi nasılsa, bende kendisini görür.²²

Gerçekte bu ifadelerdeki bakış, anlamacılığı farklı bir açıdan gösteren bir yaklaşımdır.²³

²¹ Ejder Okumuş, "Mevlana`da Sosyolojik Okuma", *KHUKA Kamu Hukuku Arşivi* 9/2 (2006): 63-70.

²² Mevlânâ. *Mesnevî ve Şerhi*, Çev. ve Şerheden: Abdülbâki Gölpinarlı (İstanbul: MEGSB Yayınları, 2. Basım, 1985), c. 1, 433-434.

²³ Okumuş, "Mevlana`da Sosyolojik Okuma", 63-70.

4.Olayları Toplumsal Bağlama Yerleştiren Bir Bakış

Nasreddin Hoca'nın fıkralarına sosyolojik bir bakış açısıyla veya sosyolojik okumanın önemli bir boyutu olan olayları toplumsal bağlama yerleştiren bir perspektifle yaklaşırsa, denilebilir ki, bazı fıkralarında bunu yapabilmek mümkündür. Bu manada Hoca'nın fıkraları, dönemin toplumsal gerçekliğinin önemli boyutlarını yansıtır. Örneğin eşeğe ters binme fıkrasına bakmakta fayda vardır:

Bir gün Hoca eşeğine ters biner. Onu öyle görenler, "Hoca" derler, "eşegin üzerinde ters oturuyorsun." Hoca hemen cevabı yapıştırır: "Benim yönüm değil, eşegin yönü ters."

Bu fıkrada aslında Hoca, ters olanın eşegin yönü olduğunu söylemekle toplumun ters olduğunu söylemeye çalışmakta veya insanların farklı davranmalarına tahammül etmeleri gerektiğine işaret etmek istemektedir. Anlaşılmaktadır ki, fıkranın konusunun toplumsal gerçeklik bağlamı vardır ve o bağlam çerçevesinde fıkrayı yorumlamak gerekir. Bu fıkra, toplumda bazı şeylerin ters gittiğine, toplumun bozulduğuna ve dolayısıyla asıl buna bakılması gerektiğine işaret edilmektedir.

Şu fıkrada da Nasreddin Hoca, kendi durumunu, kendi vaazını toplumsal bağlamda ifade eder:

Hoca, bir gün mescidde cemaate vaaz vermeye başlarken: -Ey müminler! Ben size ne söyleyeceğimi bilir misiniz? der.

Cemaat: -Bilmeyiz, demeleriyle

Hoca: -Siz bilmeyince, ben size ne söyleyeyim? deyip vaaza son verir.

Gelecek hafta vaaza çıktığında, yine, -Ey müslümanlar! Benim size ne söyleyeceğimi bilir misiniz? der.

Bu defa cemaat: -Biliriz derler.

Hoca: -Mademki biliyorsunuz o surette benim konuşmama ne lüzum kalır? der ve yine vaazı bırakır gider.

Cemaat hayrette kalır.

Hoca ertesi hafta vaaza başlarken yine aynı şekilde -Ey müslümanlar! Ben size ne söyleyeceğimi bilir misiniz? Der.

Cemaat bu kez: -Kimimiz biliriz, kimimiz bilmeyiz, deyince,

Hoca: -Ne kadar iyi, öyle ise bileniniz bilmeyeninize öğretsin, der.

Bir sonraki hafta Nasreddin Hoca kürsüye çıkıp vaaza başlarken yine aynı soruyu sorar: "Ey cemaat! Benim size ne söyleyeceğimi bilir misiniz?"

Cemaatten hiç ses çıkmaz. Bunun üzerine Hoca: -Demek ki burada hiç kimse yokmuş, der ve çekip gider.²⁴

²⁴ Pertev Naili Boratav, *Nasreddin Hoca* (İstanbul: Işık Yayınları, 5. Basım, 2007), 11-14. Fıkralar.

Buradaki Hoca-cemaat etkileşimi, Hoca'nın vaazda kendini cemaate göre ayarlaması, önemli eğitimsel boyutlara sahip olup insanın davranışlarının toplumsal bağlamda şekillendiğine de işaret etmektedir.

Bir gün köylüler, Hoca'yı kadıya şikayet ederler. Kadı Hoca'yı çağırarak: -Seni köylü istemiyor, aşının çaresine bak! der.

Hoca buna cevaben şöyle der: -Asıl ben köylüyü istemem, varsın onlar hangi cehenneme isterlerse gitsinler! Ben şu yaşımdan sonra bir başıma çiftimi, çubuğumu dağıtayım da kendime hangi dağ başında mesken tutayım?²⁵

Görüldüğü gibi Hoca, insanın toplumsal hayata mahkum olduğunu, tek başına yaşayamayacağını farklı bir üslupla ortaya koymaktadır.

5.Olayları Karmaşık Toplumsal Etkileşimler Temelinde Ele Alış

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında olaylara yaklaşım tarzına toplumsal etkileşimler temelinde bakıldığında, olayların çeşitli sebep ve etkenlerle karşılıklı ilişkisi, insanların olaylarda rol alırken çeşitli etkileşimlerde bulunmaları tespit edilebilir. Örneğin Hoca'nın aynı konuda farklı kişilere "sen de haklısın." demesi, bu noktada zikre değerlidir.

Aşağıdaki fıkrada Nasreddin Hoca'nın karşılaşma ve diyalogunda toplumsal ve siyasal boyutta var olan etkileşimin bazı unsurlarını görmek mümkündür:

Bir gün Nasreddin Hoca Timur'un huzuruna varıp büyük bir olgunluk ve cesaretle Akşehir Beldesi adına bazıları hayli ağır olan isteklerde bulunur. Timur bu istekler karşısında ateş püskürür: "Sen benim gibi büyük, görkemli, başarılı bir Dünya hakanı karşısında böyle isteklerde bulunabiliyorsun?" Hoca bilinen sakinliği ile "Sen büyüksen biz de küçüğüz" der.

Bu fıkrada bir yandan Hoca, Timur ile halk için bazı taleplerde bulunarak siyasetin kendi anlam dünyası ve ilişki mantığı içinde bir tutum ortaya koyarken bir yandan da Timur, bir hükümdar olarak o dönemin siyaset kültürünün de bir yansıması olarak otoritesini göstermektedir. Ayrıca Hoca, Timur'un tutumu karşısında yine o günün siyaset kültürü bağlamında bir cevap vermektedir. Bu durum, siyaset sosyolojisi açısından o dönemin vatandaş ile devlet başkanı arasındaki ilişki biçimini yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu olayda çeşitli unsurlar veya etkenler arasında bazı etkileşimlerin olduğunda kuşku yoktur. Örneğin devlet başkanı, siyaset kültürü, toplum, toplumun ihtiyaçları ve siyasetten beklentisi, birey, halkın siyasal otoriteye yaklaşımı gibi unsurlar, birbirlerini çeşitli biçimlerde etkilemişlerdir. Bir de bu fıkrada Hoca ile Timur aynı dönemin insanları olmadıkları halde bir olayda zikredilmeleri, toplumun kolektif hafızasında sultanın baskısı karşısında benimsenen tutuma işaret etmektedir.

²⁵ Boratav, *Nasreddin Hoca*, 480. Fıkra.

6.Çoklu Bağlantı ve Nedensellikler Yaklaşımı

Nasreddin Hoca'nın bir fıkrası şöyledir:

Bir gün, Nasreddin Hoca, eşeğiyle ormandan çıkarken, atıyla avdan dönen Sultan ile karşılaşır. Sultan'ın atı, Nasreddin Hoca'yı ve eşeğini görünce ürker ve Sultanı yere atar. Sultan, Nasreddin Hoca'yı, "başıma uğursuzluk getirdin." diye itham ederek cezalandırmaya kalkınca, Nasreddin Hoca dahice bir karşılık verir: "Asıl siz uğursuzsunuz, Sultanım! Sizin yüzünüzden kellem gidecek."

Bu fıkrada Nasreddin Hoca, Sultan ile karşılaşmada yaşananları farklı açılardan ve farklı bağlantılarıyla ele aldığını gösteren işaretler vermektedir. Sultan'ın atı, görünüşte Hoca ile eşeğini görünce, Sultan'ı yere atar; fakat Sultan ile karşılaşması da Nasreddin Hoca'ya zarar verecek boyutlardadır. Sultan'ın başına gelenlerin sebebi Nasreddin Hoca mı yoksa Hoca'nın başına gelenler ve gelecek olanların sebebi Sultan mıdır? Eşeğin olaydaki rolü nedir? Sultanlık makamında oturmanın etkisi nedir? At nasıl bir rol oynamıştır? Bu sorular da olaya çoklu nedensellik ve bağlantılar çerçevesinde sorulabilir ve cevapları aranabilir.

7.Aile Sosyolojisi

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında aile hakkında ve aile sosyolojisine dair önemli ipuçları, mesajlar ve tespitler yer almaktadır. Bilhassa birçok fıkrada Hoca ile eşi ve çocukları arasında geçen olaylar,²⁶ problemler, espriler vs., sadece Hoca'nın aile yapısına dair fikir vermekle kalmamakta, aynı zamanda 13. Yüzyıl İslam toplumundaki aile anlayışı ve ailede ortaya çıkan sorunlara dair önemli işaretler vermektedir. Birkaç fıkrayı buna ortaya koymaya yardımcı olabilir. Örneğin hanımından korkmasıyla ilgili şu fıkrası zikre değerdir:

Bir gün bir mecliste sohbet ediliyormuş. Konu erkeğin eşinden korkup korkmadığı meselesine gelmiş. O esnada biri çıkıp demiş ki:

-Karısından korkanlar otursun, korkmayanlar ayağa kalksın.

Nasreddin Hoca ayağa kalkmadığını görünce sormuşlar:

-Hocam sende mi korkuyorsun yoksa?

Hoca cevaben:

-Tabii ki korkuyorum. Görmüyor musunuz adı anılınca dizlerimin bağı çözüldü. Yerimden kıpırdıyamadım.²⁷

²⁶ Şişman, "Nasreddin Hoca Fıkralarındaki Şahısların Sosyal Statülerine Göre Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi", 135-136.

²⁷ Mustafa Özçelik, *Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca* (Eskişehir: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, 2013), 124.

Yine yeni evlendiği hanımına bana görünme dediği fıkra burada zikredilebilir:

Nasrettin Hoca evlenmeye niyetlenir. Eş-dost bir hanımı överek Hoca'ya onunla evlenmesini tavsiye ederler. Bunun üzerine Hoca ile o kadın evlenir.

Evlendikleri gece yüz görümlüğünü veren Hoca, gelinin duvağını kaldırır. Aman Allah'ım!.. Bir de ne görsün' Çirkin mi çirkin bir gelin.

Gelin hanım, kocasına sadakatini göstermek için;

-Hoca efendi, akrabalarından kime görüneyim, kime görünmeyeyim? diye sorar.

Hoca şaşkın;

-Aman hatun, bana görünme de kime görünürsen görün! der.²⁸

Karısından boşanma davasındaki tutumuna dair fıkra da ilginçtir:

Hoca karısından boşanmak üzere kadıya başvurmuş. Kadı davayı görmeye başlarken sorumu:

-Karının adı nedir?

-Bilmiyorum, demiş Hoca.

-Kaç yıldır evliydiniz?

-On iki.

-Nasıl olur? İnsan on iki yıllık karısının adını bilmez mi?

-İlk gecedен geçinmeye niyetim yoktu, demiş Hoca, onun için adını bile sormadım.²⁹

Mavi boncuk fıkrası, o günün toplumundaki aile yapısına ve evlilik kültürüne dair bazı fikirler vermesi bakımından alıntılanabilir:

Hoca'nın iki hanımı varmış. Bunlara birbirinden habersiz birer mavi boncuk vermiş ve kesinlikle ötekine göstermemesini tenbih etmiş.

Bir gün hanımları, Hoca'nın yanına gelerek sormuşlar:

-Hocam hangimizi daha çok seviyorsun?

Hoca işi hemen bağlamış:

-Mavi boncuk kimdeyse, onu, demiş.³⁰

Oğluyla arasında geçen bir diyalog da aileye dair bazı mesajlar verir:

Hoca ile oğlu yolda giderken bir cenazeye rastlamışlar. Kadının biri ölünün ardından ağıt yakıyormuş:

-Ah bir tanem! Bir elin yağda, bir elin balda idi, yediğin önünde, yemediğin ardında idi. Bütün bunları bıraktın, şimdi tamtakır, kuru bakır bir yere gidiyorsun'

Oğlu, hemen Nasreddin Hoca'ya dönerek şöyle demiş:

²⁸ Krş. Özçelik, *Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca*, 123.

²⁹ Özçelik, *Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca*, 124.

³⁰ Özçelik, *Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca*, 124.

-Baba, baba' Duydun mu? Galiba cenazeyi bizim eve götürüyorlar!³¹

8.Din Sosyolojisine Katkıları

Nasreddin Hoca'nın fıkralarına dikkatli bir bakış, onların toplumun dinî boyutu, mesela hoca kültürü hakkında bazı kayda değer mesajlar içerdiğini görmemizi sağlar. Mesela yukarıda zikredilen vaaz fıkrası burada zikredilebilir. O fıkrada Hoca, cemaatle "biliriz, bilmeyiz" diyaloguyla toplumda hoca/vaiz ile cemaat arasındaki ilişkilere dair bazı ipuçları vermektedir. Şu fıkrasına da bakılabilir:

Hoca'ya sormuşlar:

-Hocam, cenaze taşınırken tabutun ne yanında durmalı, önünde mi arkasında mı, sağında mı solunda mı?

Hoca hemen cevap vermiş:

-İçinde bulunmayın da neresinde bulunursanız bulunun!.³²

Sol ayağının abdestli olmadığını anlatan fıkrası da din sosyolojisine katkı verebilir:

Hoca bir gün abdest alırken tam sol ayağını yıkayacakken su bitmiş. O da öylece namaz kıldırmak üzere cemaatin önüne geçmiş ve namaz kıldırmaya başlayınca, sağ ayağının üstüne basıp solunu havaya kaldırmış. Bunun üzerine cemaat sormuş:

-Hocam, ne yapıyorsun, böyle namaz mı kılınır?

-Ne yapayım, demiş, sol sol ayağımın abdesti yok.³³

Hoca'nın kadılık yaparken bir davada iki hasma ve sonra hanımına söylediği "haklısın" ve "sen de haklısın." sözlerini içeren fıkrası³⁴ da burada zikre değerdir.

9.Pedagojik Yaklaşım

İnsanları güldürüp düşündüren halk filozofu Nasreddin Hoca, aslında bir eğitimci kimliği ve kişiliğine sahiptir. Onun fıkralarından, fıkralarının içeriğinden, hiç kibire kapılmadan fıkralarında üstlendiği rollerden, eğitimci kişiliği ve pedagojik yaklaşımını çıkarmak mümkündür. O fıkralarında bazen tarlada, bağda, bahçede çalışan bir kişi; bazen ormanda odun kesen bir kişidir. Kimi zaman ticaretle uğraşan, kimi zaman önemli makamlarda bulunmaya çalışan veya bulunan bir kişi rolünü oynar. Bazen bir alim, bazen bir bilge zat, bazen hoca, bazen doktor ve bazen de hoca rolüyle insanların karşısına çıkar. Hoca'nın muhataplarına yaklaşımında bir eğitimcilik hassasiyeti gözden kaçmaz. Toplumunun bir aktörü olarak kendini olayların, insanların dışında tutmamaya özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda onun iyi gözlemci, gerçekçi, uyumlu, zeki,

³¹ Özçelik, *Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca*, 128.

³² Özçelik, *Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca*, 147.

³³ Özçelik, *Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca*, 149.

³⁴ Özçelik, *Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca*, 150.

tedbirli, tatlı dilli, güler yüzlü, alçak gönüllü, hazır-cevap, nazik, tutumlu, cömert, dürüst, nüktedan, mizahçı, iyimser, ümitli ve sakin bir kişi olduğu söylenebilir.

Anadolu'nun gülen siması Hoca'nın iyi bir eğitimden geçtiği anlaşılmaktadır. Ancak o, kendini asla halktan ayıştırmamıştır. Sürekli eğitim veya hayat boyu eğitim mantığı ve anlayışıyla ailesinden komşularına, köylüden şehirliye halkla iletişim ve ilişkilerinde eğitimci hüviyetini öne çıkarır. Nitekim o bir toplumsal deha, bir rehber, bir eğitimci olarak, fıkralarında yerer, eleştirir, alay ederken asla incitici, tahkir edici bir üslup kullanmaz. Onun fıkralardaki mesajlarının, incitmeden eğiten, topluma yön gösteren bir şekil ve içerikle mücehhez olduğu söylenebilir. Hoca'nın hayat tarzı ve ilişki biçimlerinin de böyle olduğu anlaşılmaktadır. Güldüren, eğlendiren, güldürmeyi tercih eden Hoca, bilgisi ve gözlem derinliğiyle ortaya koyduğu fıkralarıyla insanların karşılaştığı problemlere çözümler getirme yollarını aramıştır. Aykırı yaklaşımda bulunmasıyla öne çıkan, eleştirel bakabilen Nasreddin Hoca, mizahında yıkıcılığı değil, yapıcılığı tercih eder. Eleştirilerinden toplumun neredeyse bütün kesimleri, yöneticilerinden yönetilenlere bütün aktörleri, ev, aile, mahalle, toplum, iş hayatı, hukuk sistemi, ekonomik yapı vs. payına düşeni mutlaka alır.³⁵

Bir toplum uzmanı, bir "sosyolog", bir sosyal bilimci pozisyonunda toplumu anlamaya ve ona rehberlik etmeye çalışan Hoca, toplumsal dehasını ve eğitimciliğini, insanlara yaklaşımında, özellikle bireysel farklılıkları dikkate almasında, herkese kendi bilgi, eğitim ve aklı düzeyinde yaklaşmasında, insanların psikolojik özelliklerini ve hazır bulunuşluk durumlarını dikkate almasında ortaya koymaktadır. Nitekim göle düşen cimri komşusunu ikna edip sudan nasıl çıkardığını anlatan fıkrasına bu açıdan bakılabilir. Bu fıkrada Hoca, toplumsal dehasını, psikologluğunu, eğitimciliğini göstermekte, komşusunun karakter özelliklerini, mizacını, psikolojik yönünü dikkate alarak bir hayatın nasıl kurtarılabilirliğinin yollarını ortaya koymaktadır.³⁶

Bir bilge, bir düşünür ve bir öğretmen olarak Nasreddin Hoca, eğitimde şiddet kullanmanın, özellikle dayak atmanın veya dövmenin uygun olmadığı, kalıcı ve sağlıklı sonuçlar getirmeyeceğini düşünür. Bir fıkrasında anlattığına göre;

Hoca, öğrencilik günlerinin başında sınıfa girince duvardaki falakayı görür. Hocasına ne olduğun sorar. O da "O falakadır. Cennetten çıkmadır. Yaramaz çocukları terbiye etmeye yarar." der. Hocasından bu cevabı alınca, "Peki hocam, cennetten çıkanı ne yaparlar?" diye sorar. Hocası da, "cehenneme atarlar." der. Bunun üzerine Hoca, bir fırsatını bulup falakayı ocağa atıp yakar. Hocası durumu fark edince, "Ne yaptın falakayı?" diye sorduğunda, "Siz cennetten çıkanı cehenneme atarlar demediniz mi? Ben de falakayı bu yüzden cehenneme attım." der.

Bu yaklaşım o kadar zekice, ustaca ve bilgece bir yaklaşımdır ki, Hoca, muhatabını onun argümanlarıyla, onun hareket noktalarını kullanarak ikna etmekte veya susturmaktadır. Benzer bir yöntemi Hoca yukarıda zikredilen bir fıkrasında, kendisi ve eşeğini görünce atı ürken ve attan düşen Sultan'ın kendisini suçlaması üzerine verdiği cevapta da izler. Bu fıkrada da muhatabının delil ve yöntemini kullanarak kendini haklı çıkarır.

³⁵ Okumuş, "Sorumlu Bir Toplum Adamı Olarak Nasreddin Hoca", 13-20.

³⁶ Okumuş, "Sorumlu Bir Toplum Adamı Olarak Nasreddin Hoca", 13-20.

Hoca'nın eğitimde en önemli yönlerinden biri de, çocuk eğitimine ayrı bir önem vermesi ve çocuklara her fırsatta mesajlar vermesidir. Hoca, çocuklarla ilişkilerinde pedagojik bir yaklaşımla onların eğitimine nasıl bir katkı yapacağını düşünür. "Parayı veren düdüğü çalar" fıkrası, buna iyi bir örnek olarak görülebilir. Parayı vermeyip de düdüğü isteyen çocuklara, bedavacılığın, hak etmeden bir şey elde etmenin yanlış olduğu mesajını vermek için düdüğü satın almamış ve dolayısıyla onlara vermemiştir.

Pedagojik yaklaşım kapsamında Hoca'nın bir fıkrası da şöyledir:

Hoca bir gün komşusundan bir kazan ister. İşi bittikten sonra kazanın içine bir küçük tencere koyup götürür, sahibi olan komşusuna verir. Komşusu kazanının içinde bir tencere olduğunu görünce,

-Bu nedir? diye Hoca'dan sorar.

Hoca: -Kazanınız doğurdu, deyince,

komşu: -Pekâlâ, deyip tencereyi kullanır.

Yine bir gün Hoca, aynı komşusundan kazan ister, alır götürür. Sahibi uzun bir süre bekler, fakat bakar ki kazan bir türlü gelmez. Bir gün Hoca'nın evine gelir, kapıyı çalar. Hoca kapıya gelir:

-Ne istersin? diye sorar.

Komşu: -Kazan isterim, der.

Hoca: -Sen sağ ol, kazan merhum oldu, cevabını verir.

Komşu tam bir şaşkınlıkla: -Hoca Efendi, hiç kazan ölür mü? deyince,

Hoca: -Doğurduğuna inanırsın da öldüğüne inanmaz mısın? der.

Fıkralarından, Nasreddin Hoca'nın bir eğitimci sıfatıyla, bireysel farklılıkları dikkate aldığı, eğitim ve öğretimde soru-cevap, örnek olay, buldurtma veya buluş yoluyla öğretme, ikna gibi yöntemleri izlediği; şiddete başvurmayı yanlış gördüğü, bilgi, mantık, akıl, irade ve çalışmaya büyük önem verdiği anlaşılmaktadır.

10.Düşünen, Eleştiren ve Düşündüren Bir Bilgelik Yaklaşımı

Nasreddin Hoca, düşünen, düşüncesi, düşünme biçimi, akla vurgusu, mantığa vurgusu, düşünmeye vurgusuyla düşünen ve düşündüren bir bilge toplum dehası olarak görülebilir.

Fıkralarına yakından bakıldığında, toplumuna, toplumsal çevresine; akla, düşünmeye, ilme, gözleme, deneye, mantığa önem vermeyi; zulme ve adaletsizliğe karşı çıkmanın toplum hayatı için ne kadar elzem olduğunu; çalışmanın, çalışkan olmanın önemini; sevgi, tahammül ve hoşgörünün gerekliliğini; birlik ve bütünlük içinde olmaya dikkat etmenin zorunluluğunu öğretmeyi amaçladığı söylenebilir.

Hoca eşeğe ters bindiğini anlatan fıkrasında da, asıl ters olanın eşek olduğunu söyleyerek insanları düşündürmeyi dener.

Şu fıkrada da çok güzel mesajlar var:

Hoca camide kürsüye çıkmış hutbe verecek, ama aklına bir şey gelmez. Bunun üzerine halka dönerek "Ey ahali! siz benim söz söylemekten aciz olmadığımı bilirsiniz; fakat şu anda aklıma bir şey gelmiyor." O arada kürsünün önünde oturan oğlu, "Baba! Aklına bir şey gelmiyorsa, kürsüden inmekte mi gelmiyor?" der.

Yine şu fıkraya bir bakalım:

Bir gün Hoca'ya sorarlar: "Derede gusül abdesti alırken ne tarafa dönmelidir?" Hoca cevap verir: "Elbiselerin nerede ise o tarafa."

Nasıl da pratik ve düşünce temelli bir yaklaşımın var olduğu gözden kaçmamaktadır. Bir fıkrasında da Hoca şöyle yaklaşmaktadır:

Bir gün Nasreddin Hoca, pazarda bir papağanın çok pahalı fiyata satıldığını görür. Ertesi gün hindisini kapıp gelir ve pazarda satmak ister, fakat alıcı bulamaz. Bunun üzerine Hoca şöyle der: "Yahu konuşan bir kuşa onca para ödüyorsunuz da, benim hindiyi neden almıyorsunuz? Oysa benim hindi düşünür."

Bu fıkrada da hoca toplumun konuşmaya değil, düşünmeye daha çok önem vermesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Şu fıkrasında da Hoca, hem pedagojik, hem de eleştirel yaklaşımla konuya yaklaşmakta ve ikna yöntemiyle muhatabını istediği noktaya getirmektedir:

Bir gün Hoca, bir arkadaşıyla birlikte köye gider ve birinin evinde misafir olurlar. Akşam olunca ev sahibi, bunlara bir tabak yoğurt getirir. Arkadaşı, kaşığının ucu ile yoğurdun ortasından bir çizgi çizerek:

- Ben kendi payıma düşen yere pekmez koyacağım, der.

Hoca buna razı olmaz ve arkadaşına:

- Bunu kabul etmem, pekmez benim tarafıma da akar, der. Fakat arkadaşına bir türlü söz dinletemez. Bunun üzerinde yerinden fırlar, heybesinden zeytinyağı şişesini alır ve yoğurdun başına geçerek:

- Öyle ise ben de payıma düşen kısma zeytinyağı koyarım, der.

Arkadaşı şaşırır:

- Hiç zeytinyağı yoğurda konur mu? Yoğurt vıcık vıcık olur, der.

Hoca, aradığı fırsatı bulmuştur:

- Öyleyse, der. Sen de pekmez koyma.³⁷

Bu ve benzeri fıkralarda, çok ince bir biçimde düşünme mesajı verildiği açıktır.

³⁷ Özçelik, Mustafa. *Nasreddin Hoca* (Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2005).

Sonuç

Nasreddin Hoca, fıkralarında önemli konulara yer vermektedir. Hoca'nın fıkralarında ele aldığı konularda dikkat çekici bir toplumsal ve kültürel bağlam göndermesi mevcuttur. İçinde yetiştiği Sivrihisar ve Akşehir kültürünün daha iyi incelenmesiyle Nasreddin Hoca'nın fıkralarının söz konusu kültürün özellikleriyle ilişkisi daha iyi anlaşılacaktır.

Hoca Nasreddin, çatışmaların, savaşların, siyasal kavgaların, iç çekişmelerin, huzursuzlukların, hareketliliklerin, gerilimlerin, kaosların, anomilerin, parçalanmaların, ayrışmaların olduğu bir toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal vs. ortamda yetişmiş ve yaşamıştır. Böyle bir ortamda huzur, saadet, birlik ve bütünleşmeye ihtiyaç olduğu açıktır. Hak, hukuk, adalet, dayanışma vs. atmosferi yeniden oluşturulmalıdır. Nasreddin Hoca, anlaşılabilir odur ki, böyle bir sosyoloji içinde bir aydın ve alim sorumluluğu bilinciyle hareket etmiş, insanlara da aynı doğrultuda mesajlar veren fıkralar üretmiştir.

Hoca Nasreddin'in olaylara geniş bir toplumsal bütünsellikler çerçevesinde yaklaştığı anlaşılmaktadır. Zor zamanların insanı olan, kötü siyasal ve toplumsal şartlar içinde dünyaya gelip yaşamış bulunan Nasreddin Hoca, içinden çıkıp yetiştiği coğrafyanın zaman ve mekan sınırlarını aşacak denli etkili bir toplum dehasıdır, sorumlu bir toplum adamıdır. O, sadece yaşadığı toplum için değil, günümüze kadar pek çok toplum üyesi için bir toplumsal dâhidir.

Hoca, toplum adamlığı, eğitimciliği, sosyalliği, "sosyolog"luğu, psikologluğu vs. ile, toplumun durumuna, toplumsal hayata, toplumdaki problemlere, sosyal kaos, huzursuzluk ve bunalımlara kayıtsız kalmamış, tersine duyarlı bir insan, bir ilim adamı, bir bilge ve düşünür olarak sorumluluğunun gereğini yerine getirmeye çalışmış, toplumu aydınlatmak, düşündürmek, sorgulatmak için çaba harcamıştır.

Nasreddin Hoca'nın fıkralarına sosyolojik okuma yaklaşımıyla bakıldığında, hem fıkraların bir toplumsal ve kültürel bağlama oturduğu, afaki ve hayali olmadığı, hem de fıkralarında ele alınan konuların sosyolojik yaklaşımın temel özellikleri açısından oldukça zengin içerik ve boyutlara sahip olduğu anlaşılır.

Kaynakça

- Albayrak, Nurettin. "Nasreddin Hoca". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: DTV Yayınları, 2006, 32/418-420.
- Banarlı, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB Yayınları, 2001.
- Bauman, Zygmunt. *Sosyolojik Düşünmek*. Trc. A. Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 1999.
- Bayram, Mikail. *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evran*. İstanbul: Yeni Zamanlar Dağıtım, 2001.
- Bereketzâde İsmail Hakkı, *Yâd-ı Mâzî*. İstanbul: Tevsi-i Tıbaat Matbaası, 1332.

- Berger, Peter L. *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*. New York: Doubleday, 1963.
- Boratav, Pertev Naili. *Nasreddin Hoca*. İstanbul: İslık Yayınları, 5. Basım, 2007.
- Burrill, Kathleen R. F. "The Nasreddin Hoca Stories I. An Early Ottoman Manuscript at the University of Groningen". *Archivum Ottomanicum* 2 (1970): 7-114.
- Climo, Jacob J. - Cattell, Maria G. "Introduction: Meaning in Social Memory and History: Anthropological Perspectives." *Social Memory and History: Anthropological Perspectives*. Ed. J. J. Climo- M. G. Cattell -W. Creek. CA: Altamira Press, 2002, 1-38.
- Crumley, Carole. "Exploring Venues of Social Memory". *Social Memory and History: Anthropological Perspectives*. Ed. J. J. Climo- M. G. Cattell - W. Creek. CA: Altamira Press, 2002, 39-52.
- Çolak, Faruk. "Nasreddin Hoca'yla İlgili Bazı Anlatımlarda Mitolojik Unsurlar". *TÜBAR XXII* (2007): 65-74.
- Erginer, Kaya. *Nasreddin Hoca: Tarihi Kişiliği ve Hikayelerinin Anlamı*. İstanbul: Gün Yayınları, 1969.
- Evliya Çelebi. *Seyahatnâme*. c. 3. Haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı İstanbul: YKY, 1999.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *Nasreddin Hoca*. İstanbul, 1918.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Nasreddin Hoca*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1961.
- Güney, Eflatun C. *Nasrettin Hoca Fıkraları*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1974.
- Halbwachs, Maurice. *On Collective Memory*. Çev. ve ed. Lewis A. Coser. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. Tah. Derviş el-Cüveydi. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1996.
- Kurgan, Şükrü. *Nasreddin Hoca*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Mevlânâ. *Mesnevî ve Şerhi*. c. 1-IV. Çev. ve Şerheden: Abdülbâki Gölpınarlı. İstanbul: MEGSB Yayınları, 2. Basım, 1985.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Nasreddin Hoca'nın Yaşadığı Sosyal Çevre". *Din Öğretimi Dergisi* (1991): 29.
- Okumuş, Ejder. "Mevlana`da Sosyolojik Okuma". *KHUKA Kamu Hukuku Arşivi*. 9/2 (2006): 63-70.
- Okumuş, Ejder. "Mustafa Aslan'ın 'Kolektivite, Tarih ve Bellek: Sünni Halk İnançlarında Hz. Ali Tasavvuru Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi' başlıklı bildirisine Müzakere". *Uluslararası Hz. Ali Sempozyumu*. İzmir 18-21 Aralık 2009.
- Okumuş, Ejder. *Dinin Toplumsal İnşası*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Okumuş, Ejder. "Sorumlu Bir Toplum Adamı Olarak Nasreddin Hoca". *13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Nasreddin Hoca*. Ed. Ejder Okumuş. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016, 13-23.
- Önder, Mehmet. *Nasreddin Hoca: Hayatı ve Fıkraları*. İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı, 1986.
- Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*. Konya: Esra Yayınları, 2004.

- Özçelik, Mustafa. *Nasreddin Hoca*. Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2005.
- Özçelik, Mustafa. *Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca*. Eskişehir: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, 2013.
- Şenocak, Ebru. "Nasreddin Hoca Fıkralarında Sözü'nün Gücü". 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*. 10-15 Eylül. Ankara 2007, 1483-1504.
- Şenocak, Ebru "Çocuk Eğitiminde Nasreddin Hoca Olabilmek". 21. *Yüzyılı Nasrettin Hoca İle Anlamak Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. 8-9 Mayıs Akşehir 2008. Ankara 2009, 787-810.
- Pennebaker, James W. - Banasick, Becky L. *Collective Memory of Political Events*. Ed. James B. Pennebaker - Dario Paez - Bernard Rimé. Mahwah - New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 1997, 3-20.
- Şişman, Bekir. "Nasreddin Hoca Fıkralarındaki Şahısların Sosyal Statülerine Göre Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2010): 131-150.
- Taşdelen, Vefa. "Tefekkür Geleneği Açısından Nasreddin Hoca Fıkraları". *Temrin Dergisi* (2009): 6-10.
- Uzun, Kemal. *Nasreddin Hoca Araştırması*. Konya: Damla Yayınları, 1996.

